

YORÙBÁ GBÒDE

FOL. 4, NO 1, 2006

Jónà Egbé Akomolédè àti Àṣà
Yorùbá, Nàìjíríà

© Egbé Akómólédè àti Àsà Yorùbá, Nàìjíríà, 2006
(*Association of the Teachers of Yoruba
Language and Culture of Nigeria*)

All rights reserved. No part of this publication may be reproduced
or transmitted in any form or by any means without permission

First Published 2006

ISSN 1118-2482

Direct all enquiries to:

'Síji Adégbóyèga
Pápáláńńtó Junior High School,
KM 1, Old Ìlaródó Road.,
Pápá,
Ògun State.

Produced for the Association by

MACMILLAN NIGERIA PUBLISHERS LTD.

Ilupeju Industrial Estate

P. O. Box 264, Yaba, Lagos

P. O. Box 1463, Ibadan

Companies and representatives throughout the world

Printed by Foludex Press Limited, Ibadan.

**ÀPARÒ KAN KÒ GA JU ÒKAN LÒ: ÀGBÉYÈWÒ KÍKÓ
ÈDÈ ABÍNIBÍ ILÈ ADÚLÁWÒ ÀTI ÈDÈ ÀJÒJÌ: ÈDÈ
YORÙBÀ GÉGÉ BÍ ÀKÍYÈSÍ
LAYÒ ÒGÚNLÒLÁ
IPÍNLE KWARA**

ÌFÁÀRÀ

Ó tó ojò méta tí àwọn òjògbón, àwọn onímò àti àwọn àjò lóríṣíríṣi tí n kẹ gbàjare sí ijoba àti àwọn aláṣe ètò èkọ ní orílẹ̀-èdè Nàìjíríà láti wá nṁkan ṣe sí àìbikítà àti ọwọ̀ yepere tí wọn fi mú èkọ̀ èdè abínibí ilẹ̀ ẹ̀ wa.

Oríṣíríṣi àkọ̀silẹ̀ ló ti jáde lórí pàtàkì èdè abínibí ní ìgbésí ayé ọmọ̀niyàn. Ìwádíi pàápàá ti fi yé ni pé ọmọ̀ tí a fi èdè abínibí kọ́ maá n yè ó sì maá n yanjú ju èyí tí a fi èdè àjòjì (èdè tó yàtò sí ti ọmọ̀ fúnra rẹ̀) kọ́ ló.

Èrò̀ngbà isẹ̀ yí ni láti ṣe àgbéyèwò àwọn ohun wò̀n-ò̀ǹǹ, tó sokùnfà ìdè̀nà fún ìgbéláruge èkọ̀ èdè ilẹ̀ ẹ̀ wa, pàápàá jùlọ̀ èyí tó jẹ̀ mọ̀ ìjẹ̀gàba èdè ijoba amúnisín ànà lórí èdè ilẹ̀ wa pẹ̀lú àwọn mùràn tí a ó fẹ̀nuba níwájú.

Láti lè sọ àsoyán ọ̀rọ̀ nípa orí ọ̀rọ̀ yí, aó wò, a ó sì ṣe àfiwé èrò̀ngbà ètò èkọ̀ èdè Gẹ̀ẹ̀sì àti èdè Yorùbá ní àwọn ilẹ̀ iwé wa gbogbo. A ó fi àwọn ilẹ̀ èkọ̀ kò̀òkan ṣe àpẹ̀rẹ̀.

Bákan náà, a ó fẹ̀nuba òtẹ̀ tí wọn n ló fún ìgbaniwolẹ̀ sí ilẹ̀ iwé gíga Yunifásitì fún èkọ̀ èdè méjèèjì (èdè Yorùbá àti èdè Gẹ̀ẹ̀sì) láti ní òye nípa bí yóó ṣe rọ̀rùn tó láti ní àwọn onímò tó lè di ipò olùkọ̀ èdè Yorùbá mú lójó iwájú. Èyí ni ọ̀nà tí a lè gbà mú kí èkọ̀ èdè abínibí di ohun tí a n sá lé. A gbé gbogbo atótónu wa ka orí èdè Yorùbá, a sì dábaà ọ̀nà àbáyọ̀ ní ìgúnlẹ̀ isẹ̀ yí.

TIÒRÌ ÌSÀMÚLÒ

Nínú sise àgbéyèwò kókó isẹ̀ yí, a wo èdè gẹ̀gẹ̀ bí okùn tó so àwùjọ̀ ró. Àwùjọ̀ tí kò bá ní èdè irú u wọn kò lè dàgbà tàbí gbèrú. Sùgbón Ìwádíi fi yéni pé ọ̀pọ̀ èyà è̀niyàn tàbí orílẹ̀-èdè

pàápàá jùlò ní ilẹ̀ adúláwọ̀ ló ti sọ èdè wọn nù. Okùnfà èyí kò kojá ijegàba èsin, èdè àti àṣà ìjọba amúnisìn lórí ilẹ̀ adúláwọ̀ lápapọ̀.

Nígba tí a bá n sọrò nípa ìmúnisìn, ohun tí a ní lẹ̀kàn ni pé kí àwọn ará ilú tàbí èyà kan lo agbára tàbí ipò wọn láti je gàba lé ilú mǹràn yálá lórí èsin, ètò ọ̀rọ̀ ajé, ìṣelú àti bèẹ̀ bèẹ̀ lọ.

Ní ìgbà kan, ìjọba Gẹ̀ẹ̀sì je gàba lé àwọn èyà kan tí wọn sì n ẹ̀ se ìjọba lé wọn lórí. Wọn sọ ilẹ̀, ọ̀rọ̀ ajé, ètò àwùjọ, ìṣelú, èsin, èdè, ìrònú wọn di ti Gẹ̀ẹ̀sì. Ìwádíí fi yé ni pé idá mẹ̀ta nínú àwọn orílẹ̀-èdè ayé ló ti fi ojú winá ìmúnisìn àwọn Gẹ̀ẹ̀sì tí ọ̀pọ̀ wọn sì ti sọ àṣà, èdè àti ìrònú wọn nù. Ọ̀pọ̀ ni wọn ti kó kúrò ní orílẹ̀-èdè tí èlédàá dá wọn sí lọ sí orílẹ̀ mǹràn tó sì mú kí wọn sọ àmì idánimò, èdè àti àṣà wọn nù.

Òwò erú ni ìjọba Gẹ̀ẹ̀sì kókó fi je gàba ìbánigbépò láàrin ènìyàn dúdú kí wọn tó mú èsin àti òwò wọn wá, èyí ló mú àyípadà bá kádàrá ilẹ̀ adúláwọ̀ tí wọn sì sọ ọ̀ di ti ìjọba tiwọn.

Ìdí nìyí tí a fi yàn láti fi ojú Tíọ̀rì Asàtakò Ìmúnisìn wo àkọ̀sílẹ̀ yí. Ohun tó ẹ̀ se pàtàkì nínú tíọ̀rì yí ni ìmúnisìn àti sìṣe àtakò rẹ̀. Tíọ̀rì yí ni tíọ̀rì lítírẹ̀ṣọ̀ tó wà fún ìṣẹ̀ lámẹ̀yítọ̀ àwọn orílẹ̀-èdè tó ti fojú wi'na ìjọba amúnisìn. Òun ni àkókó irúu rẹ̀ tí a gbélẹ̀ rọ̀ fún lítírẹ̀ṣọ̀ àwọn orílẹ̀-èdè tó ti la ipọ̀njú òwò erú àti ìmúnisìn Gẹ̀ẹ̀sì koja.

Àwọn agbátẹ̀rù tíọ̀rì náà ni Edward Said, Homi K. Bhabha àti Gayatri Chakkaawrtý Spíarak. Lára kókó ohun tí wọn fúnka mọ̀ ni láti ta ko àbá, èrò àti ète àwọn onímò amúnisìn nípa lítírẹ̀ṣọ̀, ìṣelú, ètò ọ̀rọ̀ ajé, èsin àti àṣà àwọn orílẹ̀-èdè tó ti figbà kan wà lábẹ̀ ìjọba Gẹ̀ẹ̀sì.

Púpọ̀ nínú àwọn amúnisìn ni kò gbà pé orílẹ̀-èdè adúláwọ̀ pàápàá Afirika ní ìtàn. Nítorí náà, tí wọn bá n sọrò ìtàn àgbáyé, wọn kǹ fi ìtàn orílẹ̀-èdè adúláwọ̀ kún un. Ní èrò tiwọn, àmọ̀ ni adúláwọ̀ lára ayé wọn kǹ ẹ̀ ara ayé, kò sí nínú ìtàn ayé, àfomọ̀ ni wọn, wọn kò ní gbòngbò.

Àwọn onímò amúnisìn tí à n wí yìí pín orílẹ̀-èdè sí méjì wọn sì ra èyí tó burú níbè bọ àwọn adúláwò àti orílẹ̀-èdè yòókù tó wà lábẹ̀ ìjòba Gẹ̀ẹ̀sì tẹ̀lẹ̀ lórùn. Fún ìdì èyí, wọn a máa pe ara wọn ní FIRST WORLD tí àwọn orílẹ̀-èdè adúláwò sì jẹ THIRD WORLD.

Irú èrò báwònyí ló sokùnfà àgbènde Tíorì Asàtakò Ìmúnisìn. Èrò wọn ni láti gbé ohun gbogbo tó bá jẹ mọ ti adúláwò lárugẹ, láti ẹ àpónlẹ ohun tó jẹ tiwa-n-tiwa àti láti jẹ ki gbogbo ohun tó bá jẹ mọ lítíréşò adúláwò ní àmì ìdánimò láwùjọ lítíréşò àgbáyé. Wọn máa n ẹ atakò àwọn èrò asonidedun-arinlẹ tí àwọn Gẹ̀ẹ̀sì ní sí ilẹ̀ Afrika, wọn a sì máa jìjàgbara láti mú lítíréşò kúrò lówò àwọn arénijẹ ìjòba Gẹ̀ẹ̀sì.

Níwọn ìgbà tó jẹ pé lára èròngbà isẹ̀ yìí ni láti ẹ àgbéyèwò aburu tó wà nínú ìjẹgàba èdè Gẹ̀ẹ̀sì lórí èdè abínibí ilẹ̀ adúláwò, a gbàgbọ̀ pé a kò jayò pa tí a bá wo àináání èdè ilẹ̀ adúláwò gégé bí àtubòtán ìmúnisìn àti ìjẹgàba àwọn ìjòba Gẹ̀ẹ̀sì.

ÈDÈ ABÍNIBÍ ÀTI ÈDÈ ÀJÒJÌ

Èdè gégé bí a ẹ mọ ni ọ̀nà tí a gbà n bá ara ẹ̀ni sọrò láwùjọ. Nínú gbogbo ẹ̀dá alàyè tí Ọlórùn dá àwa ènìyàn nìkan ló fún ní ànfaàní láti lo èdè, a sì n lò ó láti sọrò nípa onírúurú nìkan bí ọ̀şelú, ẹ̀sìn, ìmọ̀ ẹ̀rọ, ìtàn ìwásẹ̀ àti ètò ìbára-ẹ̀ni-gbé pọ̀ àwùjọ bẹ̀ bẹ̀ lẹ. Ngugi Wa Thiong'O (1994:13) sọ pé:

Language is a means of communication and carrier of culture.

Language is inseparable from a community of human beings with a specific form of character, a specific history and a specific relationship.

Yàtò fún èyí, lára ohun tí a mọ mọ ènìyàn ni agbára láti ẹ̀ ìtànkalẹ̀ àşà àti isẹ̀şẹ̀ láti ìran kan sí èkejì. Èyí ni Mead (1965) pẹ̀ ní "EXCULTURATION", èròjà tí a n lò fun síşẹ̀ èyí ni èdè.

Oríşì èdè méjì ni ènìyàn lè ní. Àwọn nàà ni èdè abínibí àti èdè àjòjì (èdè àyálò). Gégé bí Ọ̀gúnlọ́lá àti Ale (1998), Awoniyi

(1978) ẹ̀sẹ̀ sọ, èdè abínibí ọ̀mọ̀ ní èdè tí ọ̀mọ̀ gbọ̀njú bá lẹ̀nu araa rẹ̀, inú un rẹ̀ ní a bí ọ̀mọ̀ sí. Òun ní ọ̀mọ̀ gbọ̀ jù, òun ló lè fi sàlàyẹ ara rẹ̀ jù, òun ní àwọn tó yí ọ̀mọ̀ ká n sọ.

Èdè àjòjì gégé bí orúkọ rẹ̀ ní a lè pè ní èdè àkókúnteni. Kò pọ̀n dandan kí a bí ní sínú rẹ̀, a máa n kọ ọ̀ kún t'ẹ̀ni ní. Àkíyèsí kan tí a fẹ̀ ẹ̀sẹ̀ ní pé kò sí bí èyàn ẹ̀ lè kọ èdè kan tó tí yóó mò ọ̀n sọ tàbí mò ọ̀n ló bí èdè abínibí tirẹ̀.

Ó pé tí àwọn onímò ní ilẹ̀ adúláwò (Africa) tí n fí èrò̀ngbà àtí ifẹ̀ inú wọn hàn nípa pé kí a máa fí èdè ilẹ̀ wa kọ ọ̀mọ̀ lẹ̀kọ̀. A tún rí i kà pé láti nńkan bí ọ̀dún 1882 ní ìwé ìròyìn, Lagos Observer tí n gbé èrò báyi jade sẹ́tí àwọn ará ilú.

Yàtò sí èyí, a lè tọ́ka sí ohun tí Wolé Sọ́yínká sọ nínú ìdánílẹ̀kọ̀ rẹ̀ tó pé ní "The Scholar in African Society" to jade ninu Colloquium On Black Colonisation and Education Vol. 1, 1977. Ó tọ́ka sí i pé a tí n sọ̀rọ̀ yí ọ̀jọ̀ tí pé. Ó tun sọ pé ní ìpàdé èlẹ̀kẹ̀jì, àwọn ònńkọ̀wé Negro ní Ródmù ní 1959 àwọn àbá tí wọn fẹ̀nukò sí nìwònyí:

- (a) Pé gbogbo adúláwò tó bá tí gba òmìnira kò gbòdò yan èdè aláwò funfun tàbí èdè mǹràn gégé bí èdè gbogbo gbòdò tiwọn.
- (b) Pé èdè ilẹ̀ adúláwò ní wọn gbòdò yàn gégé bí èdè gbogbo gbòdò tí ọ̀mọ̀ ilẹ̀ adúláwò yóó sì máa kọ irú èdè bèẹ̀ kún èdè tí àdúgbò wọn.
- (d) Pé kí a yan ìgbimò àwọn onímò èdè kan láti sísẹ̀ lórí èdè gbogbo gbòdò tí a n wí yí ní kíákíá pẹ̀lú àwọn ọ̀rọ̀ tí wọn yóó máa ló fún èkọ̀ ìmò èrò àtí ìmò sáyẹ̀nsì.

Ohun tó ya ní lẹ̀nu ní pé títí di àkókò yí, àwọn orílẹ̀-èdè adúláwò tó ẹ̀ àmúlò ètò yí kò tó nńkan bí ó bá tilẹ̀ wà rárá.

Níwò̀n ìgbà tó tí jẹ̀ pé ọ̀jọ̀sẹ̀ àwọn ilẹ̀-ìwé gíga wa ní láti ran orílẹ̀-èdè yí lówó lórí ìdàgbàsókè nípa àṣà, ìmò èrò, àtí ètò ọ̀rọ̀-ajé, a gbàgbò pé ipa tí àwọn onímò nínú èdè gbòdò kó kí èrò̀ngbà yí ba lè kẹ̀sẹ̀jári ẹ̀ pàtàkì púpọ̀ nígbà tí àwọn ilẹ̀ èkọ̀ gíga Yunifásítí

wa yóó jẹ agbáterù fún àjàgbara náà. Èyí ní àjàgbara nípa ìtèsíwájú àti àyípadà sí rere.

Kí àyípadà tó ní ìtumò tó lè wáyé, aní láti jẹ kí àwọn ènìyàn mò nípa rẹ. Níbí gan an ni a ti lè tóka sí pàtàkì èdè nítorí pé nípasè èdè ti àwọn ènìyàn gbọ ni a ó fi pè wọn ní'jà gégé bí Alàgbà Orji, olùkọ kan ní èka èkọ èdè Gẹẹsì ní United Nations ní 1973 ẹ sọ.

Tí èdè kò bá yé'ni, a jẹ pé ohun tí a fẹ sọ kọ ni a n sọ. Tí èyí bá rí bẹẹ, ohun tí a fẹ ẹ kò nǹ di síṣe, bẹẹ gégé ni ìwà àti isẹ ọnà yóó mēhe. Tí ìwà àti isẹ ọnà bá mēhe, idájọ òdodo yóó kùnà. Tí idájọ òdodo bá kùnà, idàrúdàpọ yóó wà láàrin àwọn ènìyàn.

Gbólóhùn òkè wònyí ẹ pàtàkì nítorí ó tan ìmọlẹ sí ìdí rẹ tí èdè tó bójúmu fi ẹ pàtàkì ní ilẹ adúláwọ níbí tí àbá lóríṣíríṣi yóó ti ẹ ìrànlowọ fún àwọn ènìyàn láti wà ọnà àbáyọ sí isòro èdè àti òtítọ àṣà wọn.

ÈKỌ ÈDÈ YORÙBÁ ÀTI ÈDÈ GẚẚSÌ

A ní láti tóka sí akitiyan ìjọba orílẹ̀-èdè yíí láti yan èdè abíníbí ilẹ̀ Nàìjíríà mēta (Hausa, Igbo àti Yorùbá) láàyò gégé bí èdè gbogbo gbòdò fún lílò ní'lé ìgbímò aṣòfin ti ìpínlẹ̀ àti ìjọba àpapọ. Sùgbón àkíyèsí nípa èkọ àwọn èdè wònyí (pàápàá èdè Yorùbá) ní ilẹ̀-ìwé gígá ní orílẹ̀-èdè Nàìjíríà yóó ẹ àfihàn bóyá èròjà fún àṣeyorí ètò yíí wà tàbí kò sí.

Ní ilẹ̀-ìwé gígá Yunifasiti, èròngbà ètò èkọ wọn fún ọdún mērin fún oyè B. A. English fi yé ni pé ọdún àkókọ dàbí ifààrà sí ilò èdè náà. Lẹhin náà, akẹkọọ yóó bèrè síí kọ èdè ọhún ní àkọjinlẹ̀ pẹlú èròjà tó wúlò fún síṣe bẹẹ. Akẹkọọ gbòdò ní ìmò nípa èdè, àṣà àti àwọn ìjínlẹ̀ ọrò tó wà nínú èdè Gẹẹsì tí ó sì jẹyọ nínú èdè mǹràn pẹlú.

Ní ti èdè Yorùbá èwẹ, ọdún mērin ni àwọn aláṣe sètò fún gbígba oyè B.A. tàbí B.Ed. Yorùbá. Lára èròngbà ètò náà ni:

- (i) Láti mú kí akẹkọọ mò nípa ihun èdè Yorùbá.

(ii) Kí akekòdò lè mò nípa lítirésò àti èrò àwọn èyà Yorùbá.

(iii) Láti mú kí akekòdò ní ifẹ sí àti kó ipa tiwọn nínú idàgbàsókè èkò èdè Yorùbá àti bèè bèè lẹ.

Tí a bá ẹ àkíyèsì èròngbà kíkò èdè méjèèjì wònyí, a ó rí pé omi n bẹ lámù kíkò èdè Gẹ̀ẹ̀sì ju èdè Yorùbá lẹ.

Nígbà tí èròngbà kíkò èdè Gẹ̀ẹ̀sì fẹ̀nuba mímo èdè náà sọ dáadáa (àsodátò èdè), àtinúdá, ilò èdè náà lónà tó rẹ̀wà, tó mú'ná d'óko, èyí tó fi isẹ takuntakun tí akekòdò ní láti dojúko hàn, èyí kò rí bèè fún èdè Yorùbá.

A ní láti fi sòkàn pé àṣà Yorùbá jẹ ọ̀kan lára àwọn àṣà àgbáyé tí kò ẹ é parẹ̀ pátápátá bèè gégé ni èdè Yorùbá jẹ ọ̀kan lára èdè àgbáyé tí a kò rí parun léyìn ọ̀pọ̀lọ̀pọ̀ ọ̀dún ọ̀wò erú tó sì tún n forígbàrí pèlù èyíkẹ̀yì nínú àwọn èdè ilẹ̀ ọ̀kèèrè.

Èyí nìkan kó, nínú òfin ìgbaniwólé fún èkò èdè Gẹ̀ẹ̀sì, akekòdò gbòdò gba àmì “mo yege” dáadáa (credit) nínú èdè àti lítirésò Gẹ̀ẹ̀sì nínú idánwò àṣekágbà àjọ àṣedánwò WAEC àti NECO tàbí ìwé-ẹ̀rì olùkòni onípòkẹjì (Grade II Teacher Certificate). Èwẹ̀, ẹ̀ni tó bá gba ìmò yege nínú èdè Gẹ̀ẹ̀sì àfẹ̀nuso (Oral English) yóó ní àfikún ànfaàní.

Ní ti èdè Yorùbá èwẹ̀, àkíyèsì ti a ẹ ni pé nígbà tí kíkò èkò èdè Gẹ̀ẹ̀sì n bèèrè fún “mo yege dáadáa” nínú èdè àti lítirésò, tí àsodátò èdè ẹ àlẹ̀kún ànfaàn fún akekòdò ẹka ti èdè Yorùbá kò sọrọ nípa lítirésò bèè ni kò fẹ̀nuba tàbí fi ààyè sílẹ̀ fun kíkò àti síṣe idánwò lóri àsodátò èdè Yorùbá (Oral Yoruba). Kódà kò pé púpọ̀ tí ìjọba ya èdè àti lítirésò Yorùbá gégé bí ẹka èkò ọ̀tọ̀tọ̀ nínú àṣekágbà àwọn idánwò tí a ti tọka sí saájú, àpapọ̀ ni méjèèjì láti èyìn wá. Ọ̀pẹ̀lọ̀pẹ̀ èjìkà tí kò jẹ kí èwù bọ, ọ̀pẹ̀lọ̀pẹ̀ àwọn bíi Egbé Akómólèdè àti Àṣà Yorùbá, Egbé Onímò Yorùbá ní ilẹ̀ Nàìjíríà tí wọn n ẹ agbáterù àjàgbara yí.

Èyí nìkan kó, nígbà tí ètò èkò èdè Gẹ̀ẹ̀sì mú kí àwọn akekòdò ilẹ̀ adúláwò ní ìmò tó gbòdò nípa èdè, lítirésò, àti àṣà Gẹ̀ẹ̀sì, àwọn akekòdò èdè Yorùbá kò ní ànfaàní yí tó bèè nítorí isẹ̀ wọn